

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΜΕ ΘΕΜΑ:

Μετάφραση και Σχολιασμός του άρθρου «Archaeology in the Adriatic. From the Dawn to the Sunset of Communist Ideologies.» (2016) των Cella, E., Gori, M. και Pintucci, A. από το EX NOVO Journal of Archaeology, 1, 15-24.

ΤΗΣ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ

ΠΑΠΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΑΡΙΑΣ (ΑΜ: Ξ2017159)

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΟΠΤΕΙΑΣ

ΚΕΛΑΝΔΡΙΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

ΚΕΡΑΜΙΔΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ

Κέρκυρα, Ιούλιος 2022

Μετάφραση και Σχολιασμός του άρθρου «Archaeology in the Adriatic. From the Dawn to the Sunset of Communist Ideologies.» (2016) των Cella, E., Gori, M. και Pintucci, A. από το EX NOVO Journal of Archaeology, 1, 15-24

Περιεχόμενα

Πρόλογος	5
Μετάφρασμα	6
Πρωτότυπο κείμενο	16
Σχολιασμός	25
Βιβλιογραφία	32

Πρόλογος

Το κείμενο στο οποίο στηρίχθηκε η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι το άρθρο με τίτλο «Archaeology in the Adriatic. From the Dawn to the Sunset of Communist Ideologies.» το οποίο δημοσιεύτηκε το 2016 στο επιστημονικό περιοδικό *Ex Novo Journal of Archaeology*. Το θέμα του άρθρου επικεντρώνεται στο κατά πόσο η αρχαιολογία ως κλάδος στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία επηρεάστηκε από τις ιδεολογίες του φασισμού και του κομμουνισμού. Το συγκεκριμένο κείμενο επιλέχθηκε με βάση το διεπιστημονικό του χαρακτήρα, καθώς θεώρησα πως θα έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να παρουσιαστεί η μετάφραση ενός τέτοιου κειμένου αλλά και ο τρόπος που διαχειρίστηκε μεταφραστικά ώστε να επιτευχθεί ένα λειτουργικό μετάφρασμα. Στη παρούσα εργασία θα παρουσιαστεί το μετάφρασμα, το πρωτότυπο κείμενο αλλά και ένας σχολιασμός στον οποίο θα αναλυθεί το πρωτότυπο κείμενο, το μετάφρασμα και τα σημαντικότερα μεταφραστικά προβλήματα τα οποία εντοπίστηκαν κατά τη διαδικασία της μετάφρασης.

Κλείνοντας αυτόν τον πρόλογο, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές μου για την καθοδήγηση, τις γνώσεις αλλά και την έμπνευση που πήρα από αυτούς κατά τα χρόνια της φοίτησής μου στο Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας, αλλά και τους φίλους και την οικογένεια μου που χωρίς τη στήριξή τους δεν θα τα είχα καταφέρει.

Μετάφρασμα

Αρχαιολογία στην Αδριατική. Από την αυγή στη δύση των κομμουνιστικών ιδεών

Elisa Cella¹, Maja Gori², Alessandro Pintucci^{3,4}

¹Museo Civico Etrusco Romano di Trevignano Romano, ²University of Heidelberg, ³Sapienza University of Rome

Περίληψη

Το παρόν άρθρο, υιοθετώντας ιστορικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της αρχαιολογίας, επικεντρώνεται στην εξέλιξη της αρχαιολογίας στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία και τη σχέση τους αρχικά με το φασισμό και έπειτα με τον κομμουνισμό και τα σοσιαλιστικά καθεστώτα. Ζητήματα ταυτότητας βασισμένα στον αρχαιολογικό λόγο της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της Αλβανίας συχνά εκλαμβάνονται και θεωρούνται από τους ακαδημαϊκούς της Δύσης ως διαστρέβλωση και κατάχρηση των αρχαιολογικών πρακτικών με σκοπό την προώθηση του εθνικισμού. Μέσα από μια συγκριτική και διαχρονική οπτική, το παρόν άρθρο στοχεύει να αποδείξει αφενός ότι ο τρόπος με τον οποίο μια κοινωνία συνδέεται με το παρελθόν της είναι ένα περίπλοκο φαινόμενο, και αφετέρου ότι οι πολιτικές χρήσεις της αρχαιολογίας στα δυτικά Βαλκάνια δε μπορούν να συσχετιστούν εξολοκλήρου με τα σοσιαλιστικά καθεστώτα και τις κομμουνιστικές ιδεολογίες. Υποστηρίζεται ότι οι διαφορετικές χρήσεις της αρχαιολογίας είναι προϊόν μιας περίπλοκης αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην ανάπτυξη του αρχαιολογικού κλάδου και τις ιστορικές, κοινωνικές και πολιτισμικές εξελίξεις.

Λέξεις-κλειδιά: Αλβανία, Γιουγκοσλαβία, Εθνικισμός, Φασισμός, Κομμουνισμός

Εισαγωγή

Η μελέτη της αρχαιολογίας στο κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό της πλαίσιο τράβηξε την προσοχή από το 1980 και έπειτα, όταν συγγραφείς όπως ο Trigger (1989) και ο Hodder (1991, Hodder & Hutson 2003) χρησιμοποίησαν ιστορικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις για να αποδείξουν αφενός ότι η

⁴ Οι συγγραφείς έχουν συνεισφέρει ισότιμα στη δημιουργία του παρόντος έργου. Η ατομική συνεισφορά του κάθε συγγραφέα επισημαίνεται στο τέλος κάθε παραγράφου (EC/MG/AP).

Στοιχεία επικοινωνίας: Elisa Cella, eli.cella@libero.it - Maja Gori, maja.gori@zaw.uni-heidelberg.de - Alessandro Pintucci, alessandro.pintucci@uniroma1.it

αρχαιολογία ως κλάδος αποτελεί κομμάτι ενός συγκεκριμένου πολιτισμικού και ιστορικού περιβάλλοντος και αφετέρου ότι πρέπει να γίνει κατανοητή εντός του κοινωνικού, πολιτικού και πολιτισμικού της πλαισίου. Μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και την επακόλουθη ανάπτυξη πολλών νέων εθνικών κρατών, το ζήτημα έγινε πιο σαφές, καθώς οι ακαδημαϊκοί επέδειξαν ανανεωμένο ενδιαφέρον για τη μελέτη της σχέσης της αρχαιολογίας με την πολιτική και τη δημιουργία ταυτότητας (για π.χ. βλέπε Kohl & Fawcett 1995, Diaz-Andreu & Champion 1996, Meskell 1998). Επικεντρώθηκαν κυρίως στα δυτικά και κεντρικά τμήματα της Ευρώπης και μερικές δημοσιεύσεις εστίασαν συγκεκριμένα στη σχέση ανάμεσα στην αρχαιολογία, την πολιτισμική ιστορία και τη δημιουργία ταυτότητας στην νοτιοανατολική Ευρώπη (μια εξαίρεση είναι ο Kaiser 1995). Στη βιβλιογραφία που επικεντρώθηκε στην αρχαιολογία και την ταυτότητα δημοσιευμένη τη δεκαετία του 1990, οι συγγραφείς εξετάζοντας την αρχαιολογία και τη σχέση της με τις ταυτότητες του παρελθόντος και του παρόντος συχνά αναφέρουν τη Γιουγκοσλαβία και τη γιουγκοσλαβική σύγκρουση ως ένα συμβολικό παράδειγμα για τη σύνδεση της αρχαιολογίας και των ζητημάτων ταυτότητας, κυρίως σε σχέση με εθνικιστικά νοήματα, εθνικότητα και ξενοφοβία. Ωστόσο ποτέ δεν επεκτείνονται σε βάθος στην ίδια τη Γιουγκοσλαβία (για παράδειγμα στο Graves-Brown et al. 1996). Από την άλλη πλευρά, η Αλβανία συχνά φέρεται ως χαρακτηριστικό παράδειγμα όταν εξετάζεται η χρήση της αρχαιολογίας στα πλαίσια δημιουργίας εθνικής ταυτότητας σε συνδυασμό με τη δικτατορία (όπως στο Galaty & Watkinson 2004). Και στις δύο περιπτώσεις οι καταχρήσεις της αρχαιολογίας έχουν συνδεθεί με τον κομμουνισμό και τα σοσιαλιστικά καθεστώτα. Στα σοσιαλιστικά κράτη, πράγματι, έχει δοθεί μεγάλη σημασία στην εσωτερική ακεραιότητα και την ιστορική συνοχή του έθνους. Επιπλέον, υπήρχε η αντίληψη ότι η εθνική ταυτότητα σχηματίστηκε από πολιτισμικά και γλωσσικά στοιχεία τα οποία αποτέλεσαν την «εσωτερική συνοχή» της ταυτότητας μιας ομάδας. Τα στοιχεία αυτά υπογραμμίστηκαν καθώς αποτέλεσαν τη βάση του αρχαιολογικού λόγου στην Ανατολική Ευρώπη (Diaz-Andreu & Champion 1996: 5). Ο Hobsbawm υποστήριξε ότι:

«μαρξιστικά κινήματα και κράτη τείνουν να γίνουν εθνικά όχι μόνο στη μορφή αλλά και στην ουσία, που σημαίνει εθνικιστικά.» (Hobsbawm 1977: 13).¹

Άλλα ζητήματα ταυτότητας βασισμένα στον αρχαιολογικό λόγο της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της Αλβανίας θεωρούνται και αντιμετωπίζονται απερίσκεπτα από τους δυτικούς ακαδημαϊκούς ως ακραίες διαστρεβλώσεις και κατάχρηση της αρχαιολογικής πρακτικής με σκοπό να προωθήσουν τον εθνικισμό. Ο Hamilakis (1996: 976) ωστόσο επεσήμανε πως στην

¹ [Σ.τ.Μ.]: Ελληνική μετάφραση από την Χατζαρούλα (1997: 22). Το παράθεμα δίδεται στο Άντερσον, Μ. (1997). *Φαντασιακές κοινότητες: στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού* (Π. Χατζαρούλα, Μτφ). Αθήνα: Νεφέλη.

προσπάθεια να καταδικαστεί μια ιδεολογία του αποκλεισμού, δημιουργήθηκαν νέα όρια με το γνωστικό αντικείμενο να είναι ο κάτοχος της γνώσης και να καταδικάζει το παράλογο «άλλο», «κατευθύνοντας» συνεπώς τους δημιουργούς και τους υποστηρικτές των εθνικιστικών μύθων ενάντια στην ορθολογική και επιστημονική Δύση.

Μέσω μιας συγκριτικής και διαχρονικής προσέγγισης, το παρόν άρθρο στοχεύει να αποδείξει ότι ο τρόπος με τον οποίο μια κοινωνία συνδέεται με το παρελθόν της είναι ένα περίπλοκο φαινόμενο, καθώς και ότι οι πολιτικές χρήσεις της αρχαιολογίας στα δυτικά Βαλκάνια δε μπορούν να συσχετιστούν εξολοκλήρου με τα σοσιαλιστικά καθεστώτα και τις κομμουνιστικές ιδεολογίες. Υποστηρίζεται ότι οι διαφορετικές χρήσεις της αρχαιολογίας είναι προϊόν μιας περίπλοκης αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην ανάπτυξη του αρχαιολογικού κλάδου και τις ιστορικές, κοινωνικές και πολιτισμικές εξελίξεις. Με αφετηρία τα φασιστικά αρχαιολογικά εγχειρήματα στην περιοχή της Αδριατικής, το άρθρο αυτό θα αναπτύξει πώς πολλές μορφές του «αξιοποιήσιμου παρελθόντος» (Brown & Hamilakis 2003) χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία διαφορετικών τύπων ταυτότητας. (MG)

Καθεστωτική αρχαιολογία την εποχή του πολέμου

Ο φασισμός αποστασιοποιήθηκε από την αρχαιολογική παράδοση του 19^{ου} αιώνα, σύμφωνα με την οποία το κράτος ήταν πολιτισμικός θεματοφύλακας. Το καθεστώς σφετερίστηκε το κρατικό μονοπώλιο στην πολιτιστική πολιτική, προωθώντας την αρχαιολογία ως προπαγανδιστικό μέσο και έτσι την έκανε προσιτή σε ένα πιο ευρύ κοινό (Altekamp 2004: 69). Οι περισσότερες ιταλικές δράσεις γύρω από τη Μεσόγειο θάλασσα κατά το πρώτο κομμάτι του 20^{ου} αιώνα ακολούθησαν ύστερα από αρχαιολογικές αποστολές ή από την ίδρυση πολιτιστικών οργανώσεων στο εξωτερικό, τα οποία σαφώς θεωρήθηκαν εργαλεία τόσο εγχώριας όσο και ξένης προπαγάνδας, όπως φανερώνουν τα λόγια του ιταλού πρέσβη στην Τουρκία το 1922 (παρατίθεται στο Barbanera 2013: 104):

«Οι επιστήμονες και οι ανθρωπιστές μπορούν να είναι αποτελεσματικοί πρόδρομοι των πιο δύσκολων και ριψοκίνδυνων πολιτικών λύσεων, προετοιμάζοντας το έδαφος υπό το άλλοθι που τους προσφέρουν τα πολιτικά πνευματικά ιδεώδη [...] Ωστόσο, το πεδίο που προετοιμάστηκε για αυτό το σκοπό από τους ανθρώπους των γραμμάτων και των επιστημών είναι ελεύθερο και ευρύ: μπορεί να θέσει μια γερή βάση των πολιτικών προγραμμάτων, όπου η διπλωματία και η χρήση ένοπλων δυνάμεων δεν έχουν πρόσβαση.»²

² Το αγγλικό παράθεμα αποτελεί μετάφραση ενός εκ των συντακτών του άρθρου, της EC, από τα Ιταλικά. [Σ.τ.Μ.]: Το ελληνικό παράθεμα αποτελεί δική μας μετάφραση από τα Αγγλικά.

Μερικά χρόνια αργότερα, το 1929, το Museo dell'Impero Romano στη Ρώμη ιδρύθηκε ως ωδή στα ρωμαϊκά αποικιακά επιτεύγματα. Ο Luigi Maria Ugolini, που ήταν τότε ένας φιλόδοξος, νεαρός αρχαιολόγος, επιλέχθηκε λόγω της εύκολης χειραγώγησής του για μια στρατηγική αποστολή στην Αλβανία (Petricioli 1986: 29, Magnani 2007: 32, Pessina & Vella 2015: 32, Tagliamonte 2015). Ο πολιτικός στόχος, μεταξύ άλλων, της αρχαιολογικής αποστολής ήταν να δημιουργήσει ένα κοινό ιταλικό και αλβανικό παρελθόν ώστε να δικαιολογηθεί η ιμπεριαλιστική επέκταση της φασιστικής Ιταλίας στην ανατολική Μεσόγειο. Πράγματι, η αρχαιολογική εξερεύνηση της Αλβανίας σχεδιάστηκε για δύο βασικούς λόγους. Αρχικά, στόχευε να επαναφέρει στο προσκήνιο τις ιλλυρικές ρίζες των Αλβανών, κυρίως ως επιβεβαίωση της πολιτισμικής αυτονομίας των Αλβανών σε σχέση με τους σλάβους γείτονές τους και έπειτα, για να δείξει με αυτή την πράξη ότι η φασιστική κυβέρνηση φρόντιζε τον σύμμαχό της ως άμεσο απόγονο των αρχαίων Ιλλυριών (Buora 2007: Šašel Kos 2007). Μερικά χρόνια νωρίτερα, το 1926, η ιταλική αποστολή στη Φοινίκη πραγματοποιήθηκε με ξεκάθαρο στόχο να αντιπτεθεί στη γαλλική αρχαιολογική και διπλωματική αποστολή (Barbanera 1998: 128–129, Magnani 2007: 33, Pessina & Vella 2015: 396). Ανάμεσα στο 1927 και το 1928 η ανάγκη απόδειξης της ύπαρξης μιας αρχαίας σύνδεσης ανάμεσα στην Ιταλία και την Αλβανία αποτέλεσε τη βασική αιτία μιας επιπλέον αποστολής στο Βουθρωτό. Το μέρος αυτό πίστευαν πως ήταν ένας τρωικός οικισμός που δημιουργήθηκε από τον Έλενο και την Ανδρομάχη και τον επισκέφθηκε ο Αινείας, ο μυθικός πρόγονος των Ρωμαίων.

Το γεγονός αυτό αποτέλεσε μια τέλεια δικαιολογία για την εντατικοποίηση του ιταλικού ελέγχου στη νότια αλβανική ακτογραμμή και, το 1928, ο Ugolini μεταφέρθηκε στη περιοχή του Εξαμιλίου στην αναζήτησή του για τη «μικρή Τροία» (Parvam Ilium) (Magnani 1996: 58). που περιγράφει ο Βιργίλιος στην Αινειάδα. Η διαίσθηση και οι μέθοδοι του Ugolini επιβραβεύθηκαν. Αφού αποκάλυψε μια μεγάλη και επιβλητική αρχαία πόλη, ερεύνησε τα μεταγενέστερα ερείπια μέχρι και τα αρχαιολογικά ευρήματα της ενετικής κατοχής και, απροσδόκητα, αποκάλυψε τα απομεινάρια φάσεων που προηγήθηκαν της ιλλυρικής περιόδου. Κάτω από τα αρχαιολογικά ευρήματα του 4^{ου} αιώνα π.Χ., ο Ugolini βρήκε προϊστορικές

Εικόνα 1. Ο Ugolini (κάτω) και η ιταλική αρχαιολογική αποστολή στο Βουθρωτό (η φωτογραφία παραχωρήθηκε από τον Richard Hodges).

ευρήματα της ενετικής κατοχής και, απροσδόκητα, αποκάλυψε τα απομεινάρια φάσεων που προηγήθηκαν της ιλλυρικής περιόδου. Κάτω από τα αρχαιολογικά ευρήματα του 4^{ου} αιώνα π.Χ., ο Ugolini βρήκε προϊστορικές

εγκαταστάσεις (Magnani 2007: 42) παρουσιάζοντας στενές συνδέσεις μεταξύ της Αλβανίας και της νότιας Ιταλίας, ως περιοχές που και οι δύο κατακτήθηκαν από τον αποκαλούμενο «Αδριατικό πολιτισμό» (Ugolini 1928, Magnani 2007: 42, Pessina & Vella 2014: 397). Η ταυτοποίηση ενός κοινού αδριατικού παρελθόντος ήταν έτοιμη να αξιοποιηθεί από τη μηχανή φασιστικής προπαγάνδας. Τα εξέχοντα επιστημονικά αποτελέσματα της έρευνας του Ugolini χρησιμοποιήθηκαν από το φασιστικό καθεστώς και ταυτόχρονα έδωσαν επιστημονική αξιοπιστία στην ιταλική επιχείρηση σε παγκόσμιο επίπεδο (Gilkes & Skeates 2005: 1–2). Μετά τον απρόσμενο θάνατο του Ugolini, φανερώθηκαν οι πραγματικές προθέσεις του ιταλικού καθεστώτος με την κατοχή του 1939-1943.

Στις 28 Οκτωβρίου του 1940, ο Ελληνοϊταλικός Πόλεμος ξεκίνησε με την εισβολή των ιταλικών δυνάμεων στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό σήμανε την αρχή της Βαλκανικής Εκστρατείας για τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Κατά τα επόμενα τρία χρόνια η Γιουγκοσλαβία, η ηπειρωτική Ελλάδα και η Κρήτη βρίσκονταν υπό την κατοχή των δυνάμεων του Άξονα. Διάφορες αρχαιολογικές αποστολές, οι οποίες προωθήθηκαν στην άλλη πλευρά της Αδριατικής από το φασιστικό καθεστώς κατά τα προηγούμενα χρόνια, αποδείχθηκαν αποτελεσματικά μέσα για την αύξηση του ελέγχου και στις δύο πλευρές του Στενού του Οτράντο, καθώς και για την ενίσχυση του οικονομικού ελέγχου των Βαλκανίων (Borgogni 2007).

Η Ιταλία πήρε την Τεργέστη, την Ίστρια και τη Ζάρα με το τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου και κατέκτησε τη Δαλματία και το Σπλιτ κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Το φασιστικό καθεστώς επεδίωξε πολιτιστική διείσδυση στη Γιουγκοσλαβία, ιδιαίτερα στην Κροατία, κυρίως μέσω των Ιταλικών Ινστιτούτων Πολιτισμού τα οποία είχαν ιδρυθεί στις πιο σημαντικές πόλεις όπως το Ζάγκρεμπ, το Σαράγεβο, τη Μπάνια Λούκα, το Μόσταρ και το Ντουμπρόβνικ (Rodogno 2006: 222). Φυσικά, τα εξέχοντα ρωμαϊκά ερείπια στη Δαλματία στοχοποιήθηκαν από τη φασιστική πολιτιστική πολιτική με στόχο τη διάδοση των ιδανικών *Romanità*, *Italianità* και *Venezianità* (Brock 2007: 174). Μέχρι το 1942 η διατήρηση των μνημείων της Ζάρα είχε ανατεθεί στην Soprintendenza d'Ancona (η σημερινή Εποπτεύουσα Αρχή Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Περιφέρειας Μάρκε). Κατά την κατοχή, η πόλη ήταν η έδρα του Regio Commissario per le Antichità, i Monumenti e le Gallerie della Dalmazia (Βασιλικός Επίτροπος Αρχαιοτήτων, Μνημείων και Πινακοθηκών στη Δαλματία), που εξαρτιόνταν άμεσα από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας. Το παλάτι του Διοκλητιανού στο Σπλιτ ήταν το επίκεντρο μιας αποστολής του καθεστώτος, η οποία με τον προγραμματισμό της επισκευής του στόχευε να ενισχύσει τα φασιστικά ιδεώδη (Brock 2007). Η ιταλική πολιτιστική πολιτική στη Δαλματία αποσκοπούσε περισσότερο στην επισκευή των αρχαίων μνημείων παρά στις νέες ανασκαφές.

Σε αντίθεση με την Αλβανία, στη Γιουγκοσλαβία η αρχαιολογία είχε καθιερωθεί νωρίτερα ως επιστημονικός κλάδος, ενώ η περιοχή βρίσκονταν ακόμη υπό την κυριαρχία της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας. Κατά τον 19^ο αιώνα, τα περιφερειακά μουσεία και τα επιστημονικά περιοδικά είχαν καθιερωθεί σε αρκετές πόλεις (Wilkes 1992: 8–9) και η λεγόμενη Γερμανική Σχολή της Αρχαιολογίας (Novaković 2012) διαμόρφωσε τη δημιουργία του κλάδου από την αρχή του. Πράγματι, οι περισσότεροι από τους αρχαιολόγους που εργάστηκαν στα δυτικά Βαλκάνια είχαν αποκτήσει τα πτυχία τους στα αυστροουγγρικά πανεπιστήμια και η Γερμανική Σχολή και η πολιτισμική και ιστορική της προσέγγιση επηρέασε σημαντικά την αρχαιολογία σε όλα τα δυτικά Βαλκάνια, ακόμα και κατά τη διάρκεια του επακόλουθου Ψυχρού Πολέμου. (EC)

Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο το γεωπολιτικό σχέδιο της Αδριατικής άλλαξε σημαντικά με την ανέγερση ενός τείχους-ορόσημο για το διαχωρισμό του δυτικού από το ανατολικό μπλοκ. Στις χώρες που βρίσκονταν υπό το Σύμφωνο της Βαρσοβίας – αλλά και στη Γιουγκοσλαβία, η οποία ήταν μέλος του Κινήματος των Αδέσμευτων – η αρχαιολογία επηρεάστηκε σημαντικά από τις μαρξιστικές και σοβιετικές προσεγγίσεις, οι οποίες προωθούσαν μια υλιστική αντίληψη της ανθρώπινης ιστορίας σύμφωνα με τη φιλοσοφία των κυβερνώντων κομμουνιστικών και σοσιαλιστικών κομμάτων (Trigger 1989). Παρά το γεγονός ότι βρέθηκε υπό άμεση σοβιετική επιρροή μόνο για ένα σύντομο χρονικό διάστημα, η αλβανική αρχαιολογία επηρεάστηκε από τη σοβιετική προσέγγιση καθώς πολλές αρχαιολογικές ανασκαφές διεξάχθηκαν από κοινού των δύο κρατών. Οι μαρξιστικές και σοβιετικές προσεγγίσεις της αρχαιολογίας αφομοιώθηκαν τόσο από την Αλβανική όσο και από τη Γιουγκοσλαβική Ακαδημία Επιστημών και συνδυάστηκαν με το τοπικό επιστημονικό υπόβαθρο, το οποίο με τη σειρά του διαποτίστηκε από την πολιτισμική και ιστορική προσέγγιση του υλικού πολιτισμού.

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ο Ενβέρ Χότζα ανέλαβε την εξουσία και αποδέσμευσε κάθε ξένη αρχαιολογική αποστολή από την Αλβανία. Από εκείνη τη στιγμή και έπειτα, μέχρι την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος, η χώρα σταδιακά απομονώθηκε από τον υπόλοιπο κόσμο. Η κληρονομιά της ιταλικής φασιστικής αρχαιολογίας διατηρήθηκε στη μακρά πολιτισμική και ιστορική προσέγγιση με την ιδιαίτερη έμφαση στην αυτοχθονία, η οποία βρίσκεται στη βάση του αρχαιολογικού λόγου που θεμελιώνει τη δημιουργία εθνικής ταυτότητας (Wilkes 1992: 10). Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι, κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, το αλβανικό καθεστώς υιοθέτησε τη φασιστική χρήση της αρχαιολογίας ως ένα προπαγανδιστικό μέσο, αλλά αυτή τη φορά για το κομμουνιστικό κόμμα.

Πραγματοποιήθηκαν αρκετές αρχαιολογικές καμπάνιες για την αναγνώριση των ιλλυρικών ριζών του αλβανικού έθνους. Η Ακαδημία Επιστημών της Αλβανίας ιδρύθηκε το 1972 και μέσα από αυτό το ίδρυμα διαμορφώθηκε η αλβανική αρχαιολογία. Ο μηχανισμός προπαγάνδας του Χότζα συγχώνευσε την αρχαιολογία με τη γλωσσολογία και την εθνολογία για να δημιουργήσει ένα νέο αντικείμενο, την Αλβανολογία. Διάφοροι επιστημονικοί κλάδοι συνεργάστηκαν για τη δημιουργία της ταυτότητας του σημερινού αλβανικού λαού ως άμεσοι απόγονοι των αρχαίων Ιλλυριών. Η εθνογενετική διαδικασία πιστεύεται πως είχε ήδη ξεκινήσει κατά τη προϊστορία (EC).

Ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά που συνδέει το ιλλυρικό και το αλβανικό έθνος στον αρχαιολογικό λόγο, που βρίσκεται στη βάση της

Εικόνα 2. Επίσκεψη των Νικίτα Χρουστσόφ, Ενβέρ Χότζα και Νεζμιγιέ Χότζα στο Βουθρωτό το 1959.

δημιουργίας εθνικής ταυτότητας, ήταν η συνεχής και κουραστική υπεράσπιση της ανεξαρτησίας των ιλλυρικών εδαφών απέναντι στους γείτονές της, οι οποίοι ταυτίζονται με τους σημερινούς Σλάβους και Έλληνες. Τα σημερινά εδαφικά ζητήματα της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας συνεπώς έχουν τις ρίζες τους στο πολύ μακρινό παρελθόν (βλέπε για π.χ. Pollo & Pluto 1981).

Το σοσιαλιστικό γιουγκοσλαβικό καθεστώς υποστήριξε και προώθησε την αρχαιολογία ως ένα σημαντικό εργαλείο για τη χειραφέτηση των γιουγκοσλαβικών εθνών, μια αποστολή που θεωρήθηκε πολύ πιο σημαντική από την επιμονή σε ερμηνείες «ταξικής πάλης» του αρχαιολογικού αρχείου. Ο Džino τονίζει πως η επιρροή και η επίδραση της μαρξιστικής ιδεολογίας στη Γιουγκοσλαβία είναι καλύτερα ορατή μέσω της ορολογίας που χρησιμοποιούνταν για τη περιγραφή των κοινωνικών σχέσεων στις ιλλυρικές κοινωνίες. «Πρωτόγονες κοινότητες, φυλετική αριστοκρατία, αναδυόμενος ταξικός διαχωρισμός» είναι εκφράσεις που συναντώνται συχνά στη γιουγκοσλαβική αρχαιολογική βιβλιογραφία της περιόδου (Džino 2008: 44). Σε αυτό το πολιτικό πλαίσιο οι Ιλλυριοί θεωρήθηκαν ως μια μακρο-εθνοτική ομάδα αποτελούμενη από ετερογενείς και με χαλαρούς δεσμούς φυλές που κατοικούσαν στο ρωμαϊκό Ιλλυρικό, των οποίων η ενοποίηση σε ένα μόνο έθνος αποτράπηκε από τη ρωμαϊκή κατοχή κατά τις αρχές του 1^{ου} αιώνα μ.Χ.. Ο παραλληλισμός με τη σοσιαλιστική ομοσπονδιακή Γιουγκοσλαβία, διαποτισμένη από την ιδεολογία «αδελφσύνη και ενότητα» και αποτελούμενη από διαφορετικά αλλά συγγενικά έθνη συνδεδεμένα με μια κοινή πολιτική

δομή, προβάλλονταν στο Ιλλυρικό παρελθόν (Dzino 2008: 45). Η ιδέα μιας γενικής ιλλυρικής ταυτότητας ως το θεμέλιο για μια γιουγκοσλαβική ταυτότητα υπονομεύθηκε από κοινωνικοπολιτικές αλλαγές. Οι τοπικές ταυτότητες έγιναν πιο επίκαιρες και η αρχαιολογική έρευνα ξεκίνησε να δίνει μεγαλύτερη έμφαση στις τοπικές ομάδες και τις τοπικές ταυτότητες, όπως οι Λιβούρνιοι και οι Δαλματοί. Με αυτό τον τρόπο οι τοπικές εθνικές ταυτότητες εισήλθαν στον αρχαιολογικό λόγο σε βάρος της γιουγκοσλαβικής. Τα εθνικά ζητήματα που βασίστηκαν στην αρχαιολογία, αλλά αντανakλούσαν και τις πολιτικές εντάσεις ανάμεσα στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία, ήταν προάγγελος των Γιουγκοσλαβικών πολέμων και συζητήθηκαν εντός της ακαδημαϊκής κοινότητας. Η αρχαιολογία χρησιμοποιήθηκε είτε για να τεκμηριώσει είτε για να αντιπεθεί στους πολιτικούς ισχυρισμούς που τελικά οδήγησαν στους Γιουγκοσλαβικούς πολέμους. Αυτό είναι ξεκάθαρο από τα συνέδρια που διοργανώθηκαν από την Αλβανική και τη Γιουγκοσλαβική Ακαδημία Επιστημών, τα οποία εστίασαν στη σχέση ανάμεσα στους Ιλλυριούς και τους Αλβανούς (Gori 2012: 78–79). Συγκρούσεις και διεθνικές εντάσεις, όπως η σύγκρουση Σερβίας και Αλβανίας για το Κόσοβο προβάλλονται στο παρελθόν μέσα από την αντιπαράθεση για την εθνοτική προέλευση των πληθυσμών που κατοικούσαν στην αρχαιότητα στις περιοχές όπου τώρα κατοικούν εθνοτικοί Αλβανοί. (MG)

Η δύση του Κομμουνισμού

Στη Γιουγκοσλαβία, η χρήση του αρχαιολογικού λόγου, με σκοπό την τεκμηρίωση των εθνικιστικών διεκδικήσεων, απέκτησε μεγαλύτερη σημασία όταν η γιουγκοσλαβική ιδεολογία αποσυντέθηκε. Το αποκεντρωμένο σύνταγμα του 1974, περιορίζοντας τη κεντρική εξουσία και παραχωρώντας μεγαλύτερη αυτονομία και περισσότερες αρμοδιότητες στα ομόσπονδα κρατίδια, ευνόησε την άνοδο του εθνικισμού κατά τη δεκαετία του 1980, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα έναν αιματηρό πόλεμο ο οποίος διέλυσε τη σοσιαλιστική ομοσπονδία τη δεκαετία του 1990. Μετά το τέλος του σοσιαλιστικού καθεστώτος η εκτεταμένη χρήση της αρχαιολογίας ως πολιτικό εργαλείο τεκμηρίωσης των εθνικιστικών διεκδικήσεων συνεχίστηκε. Κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύγκρουσης για τον έλεγχο του Κοσόβου (1996-1999), η Σερβία, μέσω της Ακαδημίας Επιστημών της, χρησιμοποίησε ξανά την αρχαιολογία για να επιβεβαιώσει την κυριαρχία της στην περιοχή. Η έκθεση με τίτλο «*Archaeological Treasures of Kosovo and Metohija. From Prehistory to the Middle Ages*» διοργανώθηκε από την Σερβική Ακαδημία Επιστημών το 1998. Οι Δάρδανοι και οι Ιλλυριοί είχαν κεντρική θέση στα κεφάλαια του καταλόγου της έκθεσης που αφιερώθηκαν στην Εποχή του Σιδήρου. Οι Δάρδανοι αναγνωρίζονται ως ένας ανεξάρτητος λαός με καταγωγή από τα αρχαία θρακικά φύλα των Δάκων και των Μυσίων, του οποίου τα αρχαιολογικά ευρήματα της Εποχής του Χαλκού μπορούν να ταυτοποιηθούν με τον πολιτισμό Brnjica-Strazava. Ο πολιτισμός Brnjica περιγράφεται ως μια

αρχαιολογική ομάδα στη σημερινή Σερβία που χρονολογείται στο 1400 π.Χ., και αναγνωρίζεται ως το μη ιλλυρικό συστατικό στοιχείο στη δαρδανική εθνογένεση (Tasić 1998).

Στην Αλβανία, μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος, η παλιά εθνογενετική προσέγγιση του υλικού πολιτισμού που χαρακτήριζε την αρχαιολογική έρευνα κατά την περίοδο της δικτατορίας του Χότζα συνέχισε να χρησιμοποιείται. Για παράδειγμα, ο Neritan Ceka, πολιτικός και αρχαιολόγος, στο έργο του με τίτλο «*The Illyrians to the Albanians*» του 2005 εστιάζει ακόμη στην εθνογενετική σχέση ανάμεσα στους Ιλλυριούς και τους σημερινούς Αλβανούς. Ο τίτλος αυτός λοιπόν, δεν είναι απλά ένας τίτλος, αλλά ένα ιδεολογικό μανιφέστο. Ωστόσο, η πτώση του κομμουνισμού άνοιξε στην αλβανική αρχαιολογία την πόρτα για τη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα και η Αλβανική Ακαδημία Επιστημών αποστασιοποιήθηκε συνειδητά από την εθνογενετική προσέγγιση. Η εξίσωση Ιλλυριοί-Αλβανοί σήμερα είναι υπαρκτή κυρίως σε ένα λαϊκό επίπεδο του αρχαιολογικού λόγου. (MG)

Εικόνα 3. Vladimir Demitriović Blavatski και Hasan Ceka στην Απολλωνία, 1958.

Συμπέρασμα

Στα δυτικά Βαλκάνια η χρήση της αρχαιολογίας για τη δημιουργία εθνικής ταυτότητας αντικατοπτρίζει τη βαθιά επιρροή που άσκησε η ευρωπαϊκή αρχαιολογία του 19^{ου} αιώνα στην καθιέρωση της αρχαιολογίας ως ακαδημαϊκό ζήτημα στην περιοχή. Τόσο στην Αλβανία όσο και στην πρώην Γιουγκοσλαβία η σύνδεση των σημερινών εθνικών οντοτήτων και ταυτοτήτων με το μακρινό παρελθόν δε μπορεί να θεωρηθεί απλά ως εκμετάλλευση του αρχαιολογικού αρχείου ή διαστρέβλωσή του για να εξυπηρετήσει πολιτικούς σκοπούς. Είναι αλήθεια πως υπήρξε έντονη εκμετάλλευση της αρχαιολογίας στις εθνικές

συζητήσεις, οι οποίες ήταν συχνά η βάση των αξιώσεων για αυτοδιάθεση, αυτονομισμό και επέκταση. Η απαίτηση για εθνική ανεξαρτησία ή εδαφική επέκταση συχνά περιλάμβανε τη διεκδίκηση του δικαιώματος της κυριαρχίας δεδομένης της εθνογλωσσικής τους μοναδικότητας αλλά και της ιστορικής προϋπαρξής τους σε μια δεδομένη περιοχή. Ωστόσο, η προσέγγιση του παρελθόντος που χρησιμοποιήθηκε από την Αλβανία και την πρώην Γιουγκοσλαβία είχε επηρεαστεί σε βάθος από τις τάσεις της κεντρικής Ευρώπης στην αρχαιολογική ερμηνεία, οι οποίες είχαν διαμορφωθεί υπό διαφορετικές τοπικές, πολιτισμικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Πρόσφατη έρευνα έδωσε έμφαση σε μια πολιτική χρήση της αρχαιολογίας, γεγονός που δε συνεπάγεται απαραίτητα εθνικισμό, αποδεικνύοντας ότι η σχέση ανάμεσα στην αρχαιολογία και την πολιτική δεν είναι πάντα ξεκάθαρη (Luke & Kersel 2013, Niklasson & Meier 2013). Ο τρόπος με τον οποίο μια κοινωνία σχετίζεται με το παρελθόν της είναι ένα πολύ περίπλοκο φαινόμενο, όπου εμπλέκονται διάφοροι παράγοντες και ισορροπίες δυνάμεων, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Η σύντομη ιστορία της εξέλιξης της αρχαιολογίας που παρουσιάστηκε στο παρόν άρθρο έδειξε πως η πολιτική χρήση της αρχαιολογίας στα δυτικά Βαλκάνια δε μπορεί να συσχετιστεί απόλυτα με τα σοσιαλιστικά καθεστώτα και τις κομμουνιστικές ιδεολογίες. Αντ' αυτού, την ερμηνεύουμε ως μια τοπική εξέλιξη των ευρωπαϊκών τάσεων στην αρχαιολογική ερμηνεία. Επιπλέον, η πτώση του κομμουνισμού επέδρασε διαφορετικά στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία. Στην Αλβανία, η πτώση του καθεστώτος του Χότζα πυροδότησε την αλλαγή των ερμηνευτικών πλαισίων αποβάλλοντας τις πολιτισμικές και ιστορικές αλλά και εθνογενετικές προσεγγίσεις. Σε ένα λαϊκό επίπεδο, η εξίσωση Ιλλυριοί-Αλβανοί είναι ακόμα ζωντανή, ενώ σε επιστημονικό επίπεδο η αντιστοιχία αυτή αμφισβητείται. Στη Γιουγκοσλαβία, αντίθετα, η πτώση του κομμουνισμού ήταν ένα από τα αίτια μιας βίαιης, ένοπλης σύγκρουσης στην οποία η καταστροφή και η εκμετάλλευση του παρελθόντος διαδραμάτισαν θεμελιώδη ρόλο. Σήμερα η χρήση της αρχαιολογίας για την τεκμηρίωση των πολιτικών διεκδικήσεων είναι ακόμα εμφανής σε αρκετές από τις δημοκρατίες της πρώην Γιουγκοσλαβίας, όπου διάφορες προσεγγίσεις της αρχαιολογίας, σε κάποιες περιπτώσεις με εθνικιστικό προσανατολισμό, σε κάποιες άλλες στραμμένες περισσότερο προς τον τουρισμό, συνυπάρχουν με την επιστημονική προσέγγιση των πανεπιστημίων και των ερευνητικών ιδρυμάτων. (EC/MG/AP)

Archaeology in the Adriatic. From the Dawn to the Sunset of Communist Ideologies

Elisa Cella¹, Maja Gori², Alessandro Pintucci^{3 4}

¹Museo Civico Etrusco Romano di Trevignano Romano, ²University of Heidelberg, ³Sapienza University of Rome

Abstract

By adopting historical and sociological approaches to archaeology, this paper focuses on the development of archaeology in Albania and Yugoslavia and their relation first to fascism and then to communism and socialist regimes. Identity issues based on archaeological discourse in former Yugoslavia and Albania are often perceived and regarded by western scholarship as extreme distortions and abuses of archaeological practice to promote nationalism. By providing a comparative and diachronic perspective, this paper aims to demonstrate that the way in which a society relates to its past is a complex phenomenon, and that political uses of archaeology in the western Balkans cannot be associated entirely with socialist regimes and communist ideologies. It is argued that different uses of archaeology are the product of a complex interaction between the development of archaeological discipline and historical, social and cultural trajectories.

Keywords: Albania, Yugoslavia, Nationalism, Fascism, Communism

Introduction

The study of archaeology in its social, political and economic context gathered increasing attention from the 1980s onwards, when authors such as Trigger (1989) and Hodder (1991; Hodder & Hutson 2003) used historical and sociological approaches to demonstrate that archaeology as a discipline is embedded in a specific cultural and historical milieu, and that it must be understood within its social, political and cultural contexts. Following the dissolution of Yugoslavia and the Soviet Union, and the resulting rise of a

⁴ All authors have contributed equally to the ideas at the basis of this work. Individual author's contribution is specified at the end of each paragraph (EC/MG/AP).
CONTACT Elisa Cella, eli.cella@libero.it - Maja Gori, maja.gori@zaw.uni-heidelberg.de - Alessandro Pintucci, alessandro.pintucci@uniroma1.it

plethora of new nation states, the debate became more articulated, as scholars exhibited a renewed interest in the study of archaeology's relationship with politics and identity construction (see e. g. Kohl & Fawcett 1995; Diaz-Andreu & Champion 1996; Meskell 1998). The main focus was on the western and central parts of Europe and on the Middle East, and few publications focused specifically on the relationship between archaeology, cultural history and identity building in south-eastern Europe (one exception is Kaiser 1995). In the literature devoted to archaeology and identity published in the 1990s, in discussing archaeology and its relation of past to present identities authors frequently mention Yugoslavia and the Yugoslav conflict as an emblematic example for archaeology and its relation to identity issues, mainly in relation to nationalist discourses, ethnicity, and xenophobia, but never go into depth on Yugoslavia itself (for example in Graves-Brown et al. 1996). On the other hand, Albania is often taken as paradigmatic example for discussing the use of archaeology in national identity building in connection to dictatorship (as in Galaty & Watkinson 2004). In both cases misuses of archaeology have been connected to communism and socialist regimes. In socialist countries, indeed, great importance has been placed on the internal integrity and historical continuity of the ethnos, and ethnic identity was perceived as formed by cultural and linguistic components which constituted the 'inner integrity' of a group's identity. These elements were emphasized as they become the basis of the archaeological discourse in Eastern Europe (Diaz-Andreu & Champion 1996: 5). Hobsbawm has argued that

"Marxist movements and states have tended to become national not only in form but in substance, i.e. nationalists" (Hobsbawm 1977: 13).

Often identity issues based on archaeological discourse in former Yugoslavia and Albania are perceived and uncritically regarded by western scholarship as extreme distortions and abuses of archaeological practice to promote nationalism. Hamilakis (1996: 976) has however pointed out how in the attempt to condemn an ideology of exclusion, new boundaries are reproduced by constructing the knowing subject as the holder of objectified knowledge who condemns the irrational 'other', 'orientalizing' thus the producers and the followers of nationalist myths set against the rational and scientific West.

By adopting a comparative and diachronic perspective, this paper aims to demonstrate that the way in which a society relates to its past is a complex phenomenon, and that political uses of archaeology in the western Balkans cannot be associated entirely with Socialist regimes and Communist ideologies. It is argued that different uses of archaeology are the product of a complex interaction between the development of archaeological discipline and historical, social and cultural trajectories. Taking as starting point fascist archaeology enterprises in the Adriatic, this paper will discuss how multiple

forms of 'usable past' (Brown & Hamilakis 2003) are adopted in the construction of different types of identities. (MG)

Regime Archaeology in Wartime

Fascism broke away from the nineteenth century tradition in archaeology of seeing the state as cultural guardian. The regime usurped state monopoly in cultural policy, promoting archaeology as device of its propaganda and thus making it relevant for a broader public (Altekamp 2004: 69). Most of the Italian actions around the Mediterranean sea in the earliest part of the twentieth century were preceded by archaeological missions or by the establishment of cultural organizations abroad, which were clearly conceived as instruments of both domestic and foreign propaganda, as is shown in the words of the Italian ambassador in Turkey in 1922 (quoted in Barbanera 2013: 104):

“Scientists and humanists can be effective precursors of the most difficult and risky political solutions, preparing the ground under the alibi offered by the political intellectual ideals [...] However, the scope prepared for this purpose by men of letters and science is free and wide: it can go and lay a good foundation of political programs, where diplomacy and the use of armed forces have no access.”³

Few years later, in 1929, the Museo dell'Impero Romano in Rome was founded as a permanent celebration of Roman colonial achievements. Luigi Maria Ugolini, at the time an ambitious, young archaeologist, was chosen as a 'malleable instrument' for a strategic mission in Albania (Petricioli 1986: 29; Magnani 2007: 32; Pessina & Vella 2015: 32; Tagliamonte 2015). The political aim, amongst others, of the archaeological mission was to create a common Italian and Albanian past in order to justify the imperial expansion of fascist Italy in the eastern Mediterranean. Indeed, the archaeological exploration of Albania was planned for two main reasons: firstly, to bring back to light the Illyrian roots of the Albanians, mainly as confirmation of the cultural autonomy of Albanians in respect to their Slavic neighbours; secondly, to show, with this action, that the fascist government was taking care of its ally as direct descendants of ancient Illyrians (Buora 2007: Šašel Kos 2007). Some years earlier in 1926, the Italian mission at Phoenike was established with the clear intent of opposing the French archaeological and diplomatic mission (Barbanera 1998: 128–129; Magnani 2007: 33; Pessina & Vella 2015: 396). Between 1927 and 1928 the necessity of proving the existence of an ancient connection between Italy and Albania underlaid a further expedition to Butrint:

³ “Gli scienziati ed i letterati possono essere validi precursori delle più difficili ed arrischiate soluzioni politiche, preparando il terreno sotto l'alibi offerto dalle idealità politiche dell'intelletto [...] In ogni caso la sfera d'azione organizzata a tale fine dagli uomini di lettere e di scienze ha un campo libero e vasto: essa può spingersi e gettare buone fondamenta di programmi politici laddove la diplomazia e l'impiego della forza armata non hanno accesso” (translation from Italian EC).

the site was believed to be a Trojan settlement founded by Helenus and Andromache and visited by Aeneas, the mythical ancestor of the Romans.

This provided an excellent justification for intensifying Italian control over the southern Albanian coastline, and, in 1928, Ugolini moved to the Examili peninsula in his quest for *Parvam Ilium*

Figure 1. Ugolini (bottom) and the Italian Archaeological Mission at Butrint (photograph courtesy of Richard Hodges).

(Magnani 1996: 58). The intuition and methods of Ugolini were rewarded: uncovering a wide and imposing ancient city, he investigated the later remains up to Venetian occupation levels, and, unexpectedly, he uncovered the remains of phases preceding the Illyrian period. Below the fourth century BCE levels, Ugolini reached pre-historic deposits (Magnani 2007: 42) portraying close connections between Albania and Southern Italy, as territories both occupied by the so-called 'Adriatic civilization' (Ugolini 1928; Magnani 2007: 42; Pessina & Vella 2014: 397). The identification of a common Adriatic background was ready to be offered to the fascist propaganda machine. The outstanding scientific results reached by Ugolini were utilized by the fascist regime and at the same time gave scientific credibility to the Italian enterprise at international level (Gilkes & Skeates 2005: 1–2). After Ugolini's unexpected death, the real intentions of Italian regime became evident with the 1939-1943 occupation.

On 28 October 1940, the Greco-Italian war began with the invasion of Greece by the Italian forces. This marked the beginning of the Balkans campaign of the Second World War. During the next three years Yugoslavia, continental Greece and Crete were occupied by the Axis powers. Different archaeological missions, promoted on the other side of the Adriatic by the fascist regime in the preceding years, proved to be a very effective means by which to increase control of both the sides of Otranto Channel, and to strengthen economic control over the Balkans (Borgogni 2007).

Italy obtained Trieste, Istria and Zara at the end of the First World War and during the Second World War it occupied Dalmatia and Split. The fascist regime attempted cultural penetration in Yugoslavia, especially in Croatia, mostly through Italian Institutes of Culture that were established in the most important cities such as Zagreb, Sarajevo, Banja Luka, Mostar, and Dubrovnik (Rodogno 2006: 222). Naturally, the outstanding Roman remains in Dalmatia

were targeted by fascist cultural policy to propagate the ideals of *Romanità*, *Italianità* and *Venezianità* (Brock 2007: 174). Until 1941 the preservation of Zara's monuments was assigned to the Soprintendenza d'Ancona. During the occupation, the city was the seat of the Regio Commissario per le Antichità, i Monumenti e le Gallerie della Dalmazia, which was directly dependent on the Ministry of National Education. Diocletian's palace in Split was the target of a mission organized by the regime with the aim of planning its restoration to enhance fascist ideals (Brock 2007). Italian cultural policy in Dalmatia targeted mainly the restoration of ancient monuments rather than initiating new excavations.

In contrast to Albania, in Yugoslavia archaeology as a scientific discipline had been established earlier, whilst the area was still under the domination of the Austro-Hungarian Empire. In the nineteenth century, regional museums and scientific journals were established in several cities (Wilkes 1992: 8–9), and the so-called German School of archaeology (Novaković 2012) shaped and directed the discipline's establishment from its very beginning. Indeed, most of the archaeologists working in the western Balkans obtained their degrees at Austro-Hungarian universities and the German School and its cultural-historical approach deeply influenced archaeology in the whole western Balkans, even during the ensuing Cold War period. (EC)

The Cold War Era

Following the Second World War the Adriatic geopolitical pattern changed substantially with the creation of a watershed dividing the west from the eastern bloc. In the countries under the Warsaw Pact – but also in Yugoslavia, which was member of the Non-Aligned Movement – archaeology was strongly influenced by Marxist and Soviet approaches, which promoted a materialistic understanding of human history in accordance with the guiding philosophy of the ruling Communist and Socialist Parties (Trigger 1989). Despite being under direct Soviet political influence for only a short period of time, Albanian archaeology was influenced by the Soviet approach since several archaeological excavations were carried out jointly by the two states. Marxist and Soviet approaches to archaeology were assimilated by both the Albanian and the Yugoslav Academy of Sciences and, combined with local scientific backgrounds, which were, in turn, permeated by the cultural-historical approach to material culture.

After the end of the Second World War, Enver Hoxha seized power and dismissed every foreign archaeological mission from Albania. From this moment onwards, until the fall of the communist regime, the country became increasingly isolated from the rest of the world. The legacy of Italian fascist archaeology was retained in the enduring cultural-historical approach with its strong emphasis on autochthony, which lies at the foundation of the

archaeological discourse underlying national identity construction (Wilkes 1992: 10). It is undoubtedly true that, during the Cold War period, the Albanian regime adopted the fascist use of archaeology as a vehicle of propaganda, but this time for the Communist Party.

Several archaeological campaigns were launched to identify the Illyrian roots of the Albanian nation. The Academy of Sciences of Albania was established in 1972, and through this institution the regime directed and shaped Albanian archaeology. Hoxha's propaganda machine merged archaeology with linguistics and ethnology to form one subject: Albanology. Different disciplines were to work together to construct the identity of present-day Albanian people as direct descendants from ancient Illyrians. The ethnogenetic process was believed to have started already in prehistoric times (EC).

One of the salient characteristics linking the Illyrian and Albanian nations in the archaeological discourse, which lies at the heart of national identity

Figure 2. Nikita Khrushchev, Enver Hoxha and Nexhmije Hoxha visiting Butrint in 1959.

building, was the continuous and strenuous defence of the independence of the Illyrian territory against its neighbours, identified as present-day Slavs and Greeks. Present territorial issues with Yugoslavia and Greece were thus projected back into a far remote past (see e.g. Pollo & Pluto 1981).

The socialist Yugoslav regime supported and promoted archaeology as an important instrument for the emancipation of the Yugoslav nations,

which was seen as a more important task than insisting on 'class-struggle' types of interpretations of the archaeological record. Dzino underlines how the influence and impact of Marxist ideology in Yugoslavia is best visible through the terminology that was used for describing social relations in Illyrian societies. "*Primitive communities, tribal aristocracy, emerging class division*" are expressions that are often found in Yugoslav archaeological literature of the period (Dzino 2008: 44). In this political framework the Illyrians were regarded as a macro-ethnic group made up of heterogeneous and culturally loosely linked tribes that inhabited Roman Illyricum, whose unification into a single ethnos was prevented by the Roman occupation completed in the early first century CE. The parallel with a socialist federal Yugoslavia, pervaded by brotherhood-and-unity ideology, made up of different but kin nations bound by

a joint political structure, was projected into the Illyrian past (Dzino 2008: 45). The idea of a general Illyrian identity as the foundation for Yugoslavian identity was undermined by socio-political changes. Local identities became more relevant and archaeological research started to place more emphasis on local groups and local identities, such as Liburnians and Dalmatians. In this way local national identities entered into the archaeological discourse, to the detriment of the Yugoslav one. Ethnic issues based on archaeology, but reflecting the political tensions between Albania and Yugoslavia, were a prelude to the Yugoslav wars and they were addressed within academia. Archaeology was used either to substantiate or to contrast the political claims that would ultimately lead to the Yugoslav wars. This can clearly be seen in the conferences organised by Albanian and Yugoslavian Academies of Science, which focused on the relation between the Illyrians and the Albanians (Gori 2012: 78–79). Conflicts and inter-ethnic tensions, such as the Serbian-Albanian clash over Kosovo, were projected into the past through the debate over the ethnic origins of the populations who dwelled in antiquity in the areas presently inhabited by ethnic Albanians. (MG)

The Sunset of Communism

In Yugoslavia, the use of archaeological discourse, in order to substantiate nationalistic claims, increased in importance when Yugoslav ideology disintegrated. The decentralised constitution of 1974 favoured the rising of nationalism in the 1980s, which resulted in a bloody war that destroyed the socialist federation in the 1990s. Following the disappearance of the socialist regime, archaeology continued to be extensively used as a political tool in support of nationalistic claims. During the armed conflict for control over Kosovo (1996-1999), Serbia, through its Academy of Sciences, played again the card of archaeology to reaffirm its dominion over the region. The exhibition *Archaeological Treasures of Kosovo and Metohija. From Prehistory to the Middle Ages* was organized by the Serbian Academy of Science in 1998. Dardanians and Illyrians occupied a central place in the catalogue's chapters devoted to the Iron Age. Dardanians are identified as an independent people of Daco-Mysian origin, whose Bronze Age substratum can be identified in the Brnjica-Strazava culture. The Brnjica culture is described as an archaeological group in present-day Serbia dating from 1400 BCE, which is identified as the non-Illyrian component in the Dardanian ethnogenesis (Tasić 1998).

In Albania, following the fall of the communist regime, the old ethnogenetic approach to material culture that characterized archaeological research during Hoxha's dictatorship remained in use. For example, Neritan Ceka, a politician and archaeologist still focuses in his 2005 work on the ethnogenetic relationship between Illyrians and present-day Albanians: *The Illyrians to the Albanians* (Ceka 2005) is, more than a title, an ideological manifesto. However, the fall of communism opened Albanian archaeology to the

international academia, and the Albanian Academy of Science decisively distanced itself from the ethnogenetic approach. The equation Illyrians-Albanians is nowadays mainly present at a popular level of archaeological discourse. (MG)

Figure 3. Vladimir Demitriović Blavatski and Hasan Ceka in Apollonia, 1958.

Concluding Thoughts

In the western Balkans the use of archaeology for building national identity mirrors the profound influence that nineteenth century European archaeology had in establishing archaeology as an academic subject in the region. In both Albania and the former Yugoslavia, the projection of present-day national entities and identities back into a remote past cannot be simplistically regarded as the manipulation of the archaeological record or its distortion for political means. It is true that archaeology was deeply exploited in ethno-nationalistic debates, which were commonly the basis of claims for self-determination, separatism and expansion. Demand for national independence or territorial expansion often involved the assertion of the right of sovereignty on the basis of ethno-linguistic distinctiveness and historical precedence over a given territory. However, the approach to the past in use in Albania and former Yugoslavia was deeply influenced by central European trends in archaeological interpretation, which were framed in different local, cultural, social and political contexts. Recent research has put emphasis on a political use of archaeology that does not necessarily imply nationalism, proving that the relationship between archaeology and politics is not always straightforward (Luke & Kersel 2013; Niklasson & Meier 2013). The way in which a society relates to its past is a more complex phenomenon, where different agents and power balances are involved, both at a domestic and an

international level. The brief history of archaeology's development presented in this paper has shown how the political use of archaeology in the western Balkans cannot be associated entirely with Socialist regimes and Communist ideologies. Instead, we interpret it as a local development of the European tendencies in archaeological interpretation. Furthermore, the fall of communism impacted differently on Albania and Yugoslavia. In Albania the fall of Hoxha's regime functioned as a trigger to transform interpretative frameworks abandoning cultural-historical and ethnogenetic approaches. At a popular level, the equation Illyrians–Albanians is still alive, while at a scientific level, this correspondence is questioned. In Yugoslavia, on the contrary, the fall of communism was one of the causes of a violent, armed conflict in which the destruction and manipulation of the past played a fundamental role. Today, the use of archaeology to substantiate political claims is still evident in several of the former Yugoslav republics, in which different approaches to archaeology, in some cases nationalist-oriented, in others focusing more on tourism, coexist with the scientific approach of universities and research institutions. (EC/MG/AP)

Σχολιασμός

Το κείμενο προς μετάφραση είναι ένα άρθρο το οποίο έχει δημοσιευθεί στο επιστημονικό περιοδικό *Ex Novo Journal of Archaeology* που ιδρύθηκε στην Ιταλία το 2005. Είναι ένα διεθνές περιοδικό ανοιχτής πρόσβασης και σκοπός του είναι η προώθηση της διεπιστημονικής έρευνας σε ότι αφορά τη σχέση της αρχαιολογίας με την κοινωνία. Σχετικά με το κείμενο, πρόκειται για ένα άρθρο το οποίο αφορά τον ευρύτερο τομέα της αρχαιολογίας και πιο συγκεκριμένα επικεντρώνεται στο κατά πόσο η αρχαιολογία ως κλάδος στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία επηρεάστηκε από τις ιδεολογίες του φασισμού και του κομμουνισμού. Επιβεβαιώνεται λοιπόν από το θέμα του άρθρου ότι προωθείται ο διεπιστημονικός χαρακτήρας της αρχαιολογίας και στη συγκεκριμένη περίπτωση εξετάζεται η σχέση της αρχαιολογίας με την πολιτική επιστήμη. Το άρθρο δημοσιεύθηκε το 2016 και τα γεγονότα που περιγράφονται σε αυτό αφορούν τη περίοδο από την άνοδο του φασισμού στην Ιταλία το 1922 μέχρι και τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας το 1992. Οι συντάκτες του άρθρου είναι η Elisa Cella, διευθύντρια του μουσείου «Museo Civico Etrusco Romano di Trevignano Romano», η Maja Gori, η οποία τη περίοδο της δημοσίευσης του άρθρου έκανε μεταδιδακτορικό στο University of Heidelberg και ο Alessandro Pintucci, μεταδιδακτορικός επίσης στο Sapienza University of Rome. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι συντάκτες αποτελούν και ιδρυτικά μέλη του περιοδικού *Ex Novo*.

Έχοντας υπόψη κάποιες γενικές πληροφορίες για το κείμενο-πηγή (ΚΠ), μπορούμε πλέον να περάσουμε στην ανάλυσή του. Αρχικά, σχετικά με το είδος του ΚΠ, μπορούμε να το κατατάξουμε στη κατηγορία των ειδικών επιστημονικών κειμένων και ειδικότερα σε αυτή των διεπιστημονικών κειμένων. Το ΚΠ αφορά την επιστήμη της αρχαιολογίας, παρ' όλα αυτά όμως δε μπορούν να αγνοηθούν οι πολιτικές αναφορές που διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στο θέμα και την εξέλιξη του άρθρου. Σε ότι αφορά τις λειτουργίες του, σύμφωνα με τη λειτουργική προσέγγιση της Christiane Nord, η βασική λειτουργία του κειμένου είναι η αναφορική-πληροφοριακή, εφόσον το ΚΠ έχει ως στόχο να πληροφορήσει τον αναγνώστη σχετικά με τον κλάδο της αρχαιολογίας στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία και κατά πόσο αυτός επηρεάστηκε από τις ιδεολογίες του φασισμού και του κομμουνισμού. Βέβαια στο κείμενο εντοπίζονται και ορισμένες υπολειτουργίες. Η συχνότερη είναι η επεξηγηματική υπολειτουργία, καθώς σε αρκετά σημεία του κειμένου ο συντάκτης αναφέρει παραδείγματα για να εξηγήσει καλύτερα κάποια πράγματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το απόσπασμα "The Brnjica culture ... the Dardanian ethnogenesis", όπου επεξηγείται στον αναγνώστη τι ακριβώς αποτελεί ο πολιτισμός Brnjica.

Η λειτουργική προσέγγιση της Nord, στην οποία βασιζόμαστε για το παρόντα σχολιασμό, είναι γνωστή και ως Θεωρία του Σκοπού. Επομένως έχει

μεγάλη σημασία να γίνει κατανοητός ο σκοπός του ΚΠ. Πρώτα απ' όλα, το ΚΠ έχει δημιουργηθεί για να δημοσιευθεί σε ένα επιστημονικό περιοδικό και συγκεκριμένα αρχαιολογικό, το *Ex Nono Journal of Archaeology*, τόσο σε έντυπη όσο και σε ηλεκτρονική μορφή. Ο χρόνος πρόσληψης του κειμένου είναι το 2016, όταν και δημοσιεύτηκε. Ο εντολέας του κειμένου είναι οι συντάκτες του, ενώ οι παραλήπτες του είναι οι αναγνώστες και συνδρομητές του περιοδικού. Η βασική αιτία για τη συγγραφή του ΚΠ είναι η πληροφόρηση του αναγνωστικού κοινού σχετικά με το θέμα του κειμένου, δηλαδή κατά πόσο η αρχαιολογία ως κλάδος στην Αλβανία και τη Γιουγκοσλαβία επηρεάστηκε από τις ιδεολογίες του φασισμού και του κομμουνισμού. Ως δευτερεύουσα αιτία θα μπορούσαμε να επισημάνουμε το στόχο που θέτει το περιοδικό στο οποίο έγινε η δημοσίευση, να αναδείξει δηλαδή το διεπιστημονικό χαρακτήρα της αρχαιολογίας σε σχέση με την κοινωνία. Συμπερασματικά λοιπόν, το ΚΠ αφορά ένα σχετικά περιορισμένο κοινό, το οποίο είναι εξειδικευμένο ή έστω πολύ καλά ενημερωμένο πάνω στη θεματική του περιοδικού και του άρθρου γενικότερα και θέλει να ενημερωθεί πάνω στο θέμα που πραγματεύεται το συγκεκριμένο κείμενο.

Συνεχίζοντας, μεγάλη σημασία έχει και η μελέτη των κειμενικών χαρακτηριστικών. Αρχικά, το κείμενο ακολουθεί μια συγκεκριμένη δομή. Η δομή αυτή είναι τυπική των επιστημονικών άρθρων. Πρώτος αναγράφεται ο τίτλος του άρθρου και από κάτω τα ονόματα των συντακτών. Ακολουθεί μια σύντομη περίληψη του άρθρου μαζί με λέξεις-κλειδιά και μετά το κυρίως άρθρο το οποίο αποτελείται από την εισαγωγή, το κύριο θέμα χωρισμένο σε υποενότητες, η κάθε μια με δικό της τίτλο και τέλος το συμπέρασμα. Ακόμα, στη δομή του κειμένου εντάσσεται και το θέμα του υπομνηματισμού. Ειδικότερα, καθ' όλη την έκταση του κειμένου τα τσιτάτα που παραθέτονται είναι με αυξημένη εσοχή, πλάγια γραφή και εντός εισαγωγικών, ενώ η βιβλιογραφική αναφορά είναι πάντα ενδοκειμενική και είτε προηγείται είτε έπεται του τσιτάτου. Έπειτα, σε ότι αφορά το ύφος, είναι επιστημονικό, καθώς σε όλη την έκταση του ΚΠ γίνεται χρήση ορολογίας, σοβαρό, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να χαρακτηριστεί και απλό, καθώς η γλώσσα των συντακτών είναι κατανοητή. Σε ορισμένα σημεία επίσης συναντάμε και επεξηγηματικό ύφος, όπως για παράδειγμα στο απόσπασμα "a further expedition ... of the Romans".

Φυσικά αυτές οι υφολογικές επιλογές συνοδεύονται και αιτιολογούνται από τις αντίστοιχες γλωσσικές επιλογές. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, σε όλο το κείμενο γίνεται χρήση επιστημονικής ορολογίας και πιο συγκεκριμένα αρχαιολογικής και πολιτικής ορολογίας. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν οι λέξεις *nationalism*, *fascism*, *archaeology* και *substratum*. Επιπλέον, παρά την παράθεση ορολογίας, οι συντάκτες του ΚΠ χρησιμοποιούν απλή και κατανοητή γλώσσα, χωρίς ωστόσο να παραβιάζουν τους κανόνες της ακαδημαϊκής γραφής. Τέλος, σε ότι αφορά τη σύνταξη, συναντώνται και απλές

αλλά και πιο σύνθετες προτάσεις. Κυριαρχεί η παρατακτική σύνδεση, ωστόσο υπάρχουν και σημεία με χρήση υποτακτικής σύνδεσης και μακροπερίοδου λόγου τα οποία χρειάζονται λίγη παραπάνω προσοχή. Ένα παράδειγμα πιο σύνθετης πρότασης και μακροπερίοδου λόγου που χρήζει προσοχής είναι το εξής: “Hamilakis has however ... and scientific West”. Τέλος, στο ΚΠ συναντάμε κυρίως κυριολεκτική χρήση της γλώσσας.

Έχοντας αναλύσει το ΚΠ, είμαστε τώρα σε θέση να εστιάσουμε στα σημεία τα οποία ενδεχομένως θα μας δημιουργήσουν πρόβλημα κατά τη μεταφραστική διαδικασία. Τα σημεία αυτά αποτελούν τα μεταφραστικά προβλήματα, τα οποία διακρίνονται σε πραγματολογικά, πολιτισμικά, γλωσσικά ή διαγλωσσικά και ιδιάζοντα, σύμφωνα με τη προσέγγιση της Nord (2014, σσ. 145-152). Στο ΚΠ εντοπίζονται κυρίως πραγματολογικά και διαγλωσσικά προβλήματα, τα οποία θα αναλύσουμε παρακάτω, καθώς πρώτα πρέπει να μελετήσουμε τις μεταφραστικές οδηγίες οι οποίες θα διαμορφώσουν το κείμενο-στόχος (ΚΣ).

Σύμφωνα με τις μεταφραστικές οδηγίες λοιπόν, η αιτία δημιουργίας του ΚΣ είναι η δημοσίευσή του σε αντίστοιχο έντυπο επιστημονικό περιοδικό αρχαιολογικού ενδιαφέροντος στην Ελλάδα. Ο εντολέας της μετάφρασης είναι το ελληνικό περιοδικό, ενώ ως παραλήπτες θεωρούνται οι αναγνώστες και συνδρομητές του περιοδικού. Ο χρόνος πρόσληψης είναι το 2022, δηλαδή το σήμερα. Τέλος, σε ότι αφορά τη λειτουργία του ΚΣ, οι μεταφραστικές οδηγίες δίνουν ως επιδιωκόμενη λειτουργία την αναφορική.

Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη όλα τα παραπάνω, καθώς και τη Θεωρία του Σκοπού της Nord, οδηγούμαστε στα εξής συμπεράσματα: α) ζητείται μια εργαλειακή και συγκεκριμένα ομοιολειτουργική μετάφραση με πληροφορικότητα ανάλογη με αυτή του ΚΠ και β) ο σκοπός μένει ο ίδιος με εκείνον του ΚΠ. Το μέσο πρόσληψης τόσο του ΚΠ όσο και του ΚΣ είναι περιοδικά αντίστοιχης θεματολογίας, τα οποία προσελκύουν εξειδικευμένο σχετικά κοινό, επομένως και τα δύο προσανατολίζονται στη προσέλκυση συγκεκριμένου κοινού. Δεν απαιτούνται αλλαγές σχετικές με το μέσο, καθώς το ΚΠ είναι ήδη διαμορφωμένο για έντυπη έκδοση. Τέλος, η αλλαγή του χρόνου πρόσληψης στο ΚΣ δεν μας δημιουργεί πρόβλημα, επειδή στόχος του είναι η πληροφόρηση σχετικά με γεγονότα του παρελθόντος τα οποία δεν επηρεάζονται από το παρόν.

Ανάλογες επομένως όλων των παραπάνω πρέπει να είναι και οι επιλογές μας κατά τη δημιουργία του ΚΣ, ώστε υπηρετηθεί σωστά το πακέτο των μεταφραστικών οδηγιών. Για το λόγο αυτό θα εξετάσουμε τις μακρο- και μικροστρατηγικές που θα ακολουθηθούν, δηλαδή τις στρατηγικές που αφορούν ολόκληρη τη μεταφραστική διαδικασία και εκείνες που αφορούν τη μετάφραση μιας ιδέας ή ενός γλωσσικού στοιχείου αντίστοιχα, όπως αυτές ορίζονται από τη Superceanu (στο Κελάνδριας 2016, σ. 150). Ας ξεκινήσουμε

λοιπόν με τις μακροστρατηγικές. Σε ότι αφορά τη δομή, θα διατηρηθεί η δομή του πρωτοτύπου. Αυτό συμβαίνει καθώς η δομή του ΚΠ αποτελεί τη τυπική δομή ενός επιστημονικού άρθρου, η οποία ακολουθείται και από το περιοδικό στο οποίο θα δημοσιευτεί το ΚΣ. Κατ' αντιστοιχία, θα διατηρηθεί και η ίδια τακτική σχετικά με τον υπομνηματισμό. Ένα επόμενο ζήτημα είναι το ύφος. Καθώς το μέσο δημοσίευσης του ΚΠ και του ΚΣ είναι αντίστοιχης υφολογίας, θα παραμείνει το ίδιο κατά τη μεταφραστική διαδικασία. Από αυτό προκύπτει επίσης ότι θα διατηρηθεί και η ορολογία του ΚΠ, καθώς είναι απαραίτητη για να υπάρχει η ανάλογη πληροφορικότητα αλλά και υφολογία στο ΚΣ. Τέλος, σε ότι αφορά τα ονόματα που υπάρχουν στο ΚΠ, θα διατηρηθούν με λατινικούς χαρακτήρες στο ΚΣ, καθώς πρόκειται για ανθρώπους οι οποίοι έχουν καθιερωθεί στον επιστημονικό αυτό κλάδο με τα ονόματά τους και συνεπώς δε θα ξενίσουν το αναγνωστικό κοινό, το οποίο, όπως έχει προαναφερθεί, είναι εξειδικευμένο άρα και εξοικειωμένο με αυτά.

Έχοντας δει αφενός την ανάλυση τόσο του ΚΠ όσο και του ΚΣ και αφετέρου τις μακροστρατηγικές που θα ακολουθηθούν κατά τη μεταφραστική διαδικασία, μπορούμε πλέον να προχωρήσουμε στα μεταφραστικά προβλήματα και τις μικροστρατηγικές που θα χρειαστούν για την επίλυσή τους. Πρέπει να επισημάνουμε ότι ακολουθήσαμε το διαχωρισμό μεταφραστικών προβλημάτων της Nord (2014, σσ. 145-152), όπως προαναφέρθηκε, ενώ για τις μικροστρατηγικές τη κατηγοριοποίηση του Andrew Chesterman (1997, σσ. 92-112). Οι επιλογές αυτές έγιναν με γνώμονα αφενός την χρηστικότητά τους και αφετέρου την περιεκτικότητα των κατηγοριοποιήσεων χωρίς όμως να είναι υπερβολικά λεπτομερείς ή υπερβολικά απλές. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω συναντώνται πραγματολογικά και διαγλωσσικά μεταφραστικά προβλήματα. Ως πραγματολογικά ορίζονται τα «μεταφραστικά προβλήματα [που] ανακύπτουν από τις διαφορές των περιστάσεων και μπορούν να εντοπιστούν με τη σύγκριση των εξωκειμενικών παραγόντων (πομπός, δέκτης, μέσο, χρόνος, χώρος, κίνητρο, κειμενική λειτουργία)» (Nord 2014, σ. 148), ενώ ως διαγλωσσικά αυτά που προκύπτουν από «δομικές διαφορές στο λεξιλόγιο, τη σύνταξη και τα υπερτεμαχιακά στοιχεία των δύο γλωσσών» (Nord 2014, σ. 150). Στη συνέχεια λοιπόν θα παρουσιαστούν τα σημαντικότερα μεταφραστικά προβλήματα που συναντήσαμε, η κατηγορία που ανήκουν, καθώς και οι στρατηγικές που επιλέξαμε για την αντιμετώπισή τους.

Ας ξεκινήσουμε με ένα πραγματολογικό πρόβλημα. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί το όνομα του Ενβέρ Χότζα. Παραπάνω αναφέραμε στις μακροστρατηγικές ότι όλα τα ονόματα θα διατηρούνταν με λατινικούς χαρακτήρες στο ΚΣ. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ωστόσο δε μπορεί να εφαρμοστεί αυτή η στρατηγική. Αυτό συμβαίνει επειδή στον ελληνικό χώρο το όνομα του πολιτικού είναι πολύ γνωστό και έχει καθιερωθεί να γράφεται με ελληνικούς χαρακτήρες. Έτσι οφείλουμε να ακολουθήσουμε την τάση που

υπάρχει στη γλώσσα-στόχο και να χρησιμοποιήσουμε τη στρατηγική της μερικής μετάφρασης και ειδικότερα της μεταγραφής (Chesterman 1997, σ. 111).

Συνεχίζοντας, θα εξετάσουμε ένα ακόμα πραγματολογικό πρόβλημα. Σε ένα σημείο του κειμένου συναντάμε δύο ιταλικές φράσεις, τη “ Soprintendenza d’Ancona ” και τη “ Regio Commissario per le Antichità, i Monumenti e le Gallerie della Dalmazia ”. Πρόκειται για μια αρχή και ένα αξίωμα αντίστοιχα, ωστόσο στο ΚΠ δεν υπάρχει κάποια επεξήγηση που να συνοδεύει τις φράσεις αυτές. Στον ελληνικό χώρο δε συνηθίζεται να διατηρούνται ξενόγλωσσες φράσεις αυτούσιες, εκτός αν πρόκειται για κάτι το οποίο έχει παγιωθεί. Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις, όσο εξειδικευμένο και αν είναι το κοινό, δε μπορεί να θεωρηθεί δεδομένο ότι γνωρίζει τη σημασία των φράσεων. Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημάνουμε και το διεπιστημονικό χαρακτήρα του κειμένου, γεγονός που μπορεί να συνεπάγεται την προσέλκυση αναγνωστικού κοινού διαφορετικών επιστημονικών κλάδων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, μπορεί το ΚΠ να είναι αρχαιολογικού κυρίως ενδιαφέροντος, όμως δε μπορούν να παραβλεφθούν τα πολιτικά του στοιχεία, τα οποία έχουν σημαντική θέση στην εξέλιξη του θέματος. Για αυτούς τους λόγους θεωρήθηκε σκόπιμο να χρησιμοποιηθεί η στρατηγική της προσθήκης (Chesterman 1997, σ. 109). Έτσι λοιπόν στο ΚΣ διατηρήθηκαν οι πρωτότυπες ιταλικές φράσεις, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν από το αναγνωστικό κοινό για ερευνητικούς σκοπούς, αλλά συνοδεύτηκαν και από την ελληνική τους απόδοση για να γίνουν πιο εύκολα κατανοητά.

Στο κείμενο εντοπίζονται και άλλα πραγματολογικά προβλήματα τα οποία επιλύονται με τη προσθήκη πληροφοριών. Πρώτα είναι η φράση “Parvam Ilium”. Η λατινική αυτή φράση, που σημαίνει μικρή Τροία, αποτελεί αναφορά αφενός στο έργο του Βιργιλίου, την Αινειάδα και αφετέρου στην περιοχή του Βουθρωτού που αναφέρεται παραπάνω στο ΚΠ, η οποία πίστευαν πως ήταν η δεύτερη Τροία που δημιούργησε ο Έλενος και η Ανδρομάχη μετά τη πτώση της Τροίας. Υπενθυμίζοντας λοιπόν το διεπιστημονικό χαρακτήρα του κειμένου και την πιθανή προσέγγιση αναγνωστικού κοινού από τον κλάδο της πολιτικής επιστήμης, θεωρείται αναγκαία η στρατηγική της προσθήκης, ώστε να είναι πιο σαφής η σημασία της λατινικής φράσης και να αποφευχθούν τυχόν παρανοήσεις και ασάφειες. Έτσι λοιπόν αποδόθηκε στα ελληνικά ως «μικρή Τροία» διατηρώντας το λατινικό όρο σε παρένθεση και προστέθηκε η φράση «που περιγράφει ο Βιργίλιος στην Αινειάδα», για να είναι ξεκάθαρος σε όλους τους αναγνώστες ο συνειρμός πίσω από τη φράση του ΚΠ.

Το τελευταίο παράδειγμα πραγματολογικού προβλήματος προς εξέταση, το οποίο λύνεται επίσης με τη στρατηγική της προσθήκης, είναι η φράση “the decentralised constitution of 1974”. Μεταφράζεται ως «το αποκεντρωμένο σύνταγμα του 1974» και αναφέρεται στο γιουγκοσλαβικό σύνταγμα εκείνης της χρονιάς. Τα συμφραζόμενα της πρότασης στην οποία εντάσσεται η φράση

αυτή εστιάζουν στα αποτελέσματα του συντάγματος χωρίς όμως να εξηγούν τι όριζε. Επειδή ωστόσο αποτελεί ένα από τα πολιτικά στοιχεία του κειμένου και το αρχαιολογικό κοινό πιθανόν να μη γνωρίζει το περιεχόμενο του συντάγματος αυτού, θεωρούμε χρήσιμη τη παρέμβαση του μεταφραστή. Έτσι, με την πολύ σύντομη παράθεση των απαραίτητων πληροφοριών στη πρόταση για το περιεχόμενο του γιουγκοσλαβικού συντάγματος (βλ. στο ΚΣ το απόσπασμα «Το αποκεντρωμένο σύνταγμα ... στα ομόσπονδα κρατίδια») επιλύεται το πρόβλημα μιας πιθανής απορίας του αναγνωστικού κοινού.

Μια ακόμα κατηγορία προβλημάτων που συναντήσαμε είναι τα διαγλωσσικά μεταφραστικά προβλήματα. Ένα πρώτο παράδειγμα είναι οι περιπτώσεις πολλαπλής ορολογίας. Δύο χαρακτηριστικές τέτοιες περιπτώσεις είναι οι λέξεις “cultural” και “ethnic”. Για τη κάθε μια από αυτές υπάρχουν περισσότερες από μία αποδώσεις στην ελληνική γλώσσα, ανάλογα με το συγκεκριμένο. Έτσι λοιπόν το cultural το βλέπουμε στο ΚΣ να αποδίδεται ως πολιτισμικός αλλά και ως πολιτιστικός, ενώ το ethnic ως εθνικός αλλά και ως εθνοτικός, ανάλογα πάντα με τη σημασία που ταιριάζει καλύτερα στη πρόταση όπου συναντάται. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα εξής: η φράση “cultural policy” αποδίδεται ως «πολιτιστική πολιτική» ενώ η φράση “cultural guardian” ως «πολιτισμικός θεματοφύλακας» και η φράση “ethnic identity” αποδίδεται ως «εθνική ταυτότητα» ενώ η φράση “ethnic Albanians” ως «εθνοτικοί Αλβανοί».

Ένα ακόμα παράδειγμα που ανήκει στη κατηγορία αυτή είναι η απόδοση της λέξης “substratum”. Η λέξη αυτή στα ελληνικά μεταφράζεται κυριολεκτικά ως υπόστρωμα ή υπέδαφος. Η λέξη υπέδαφος θα απορριφθεί κατευθείαν, καθώς παραπέμπει στην επιστήμη της γεωλογίας. Η λέξη υπόστρωμα από την άλλη πλευρά δε θα μπορούσε επίσης να λειτουργήσει, καθώς δεν δημιουργεί δόκιμες φράσεις που να συνάδουν με το συγκεκριμένο. Η καλύτερη λύση σε αυτή τη περίπτωση είναι μια πιο ελεύθερη απόδοση, η οποία θα είναι κοντά στο ΚΠ νοηματικά, αλλά θα αποφύγει και παρανοήσεις που τυχόν να δημιουργούνταν με μια κυριολεκτική μετάφραση. Η στρατηγική αυτή της ελεύθερης μετάφρασης ονομάζεται παράφραση σύμφωνα με τον Chesterman (1997, σ. 104). Έτσι, διατηρώντας το νόημα του πρωτοτύπου και συνδυάζοντάς το με τα συμφραζόμενα της πρότασης που εντοπίζεται, τα οποία μας παραπέμπουν στο έδαφος και στα αρχαιολογικά αντικείμενα που βρέθηκαν σε αυτό, επιλέχθηκε η απόδοση ως «αρχαιολογικά ευρήματα».

Στη κατηγορία των διαγλωσσικών μεταφραστικών προβλημάτων ανήκουν τέλος και τα θέματα που αφορούν το μακροπερίοδο λόγο. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το απόσπασμα “In the literature devoted ... depth on Yugoslavia itself”. Η συγκεκριμένη πρόταση αν και μπορεί να αποδοθεί στα ελληνικά ως μια πρόταση κατ’ αντιστοιχία με το ΚΠ, εξαιτίας του όγκου πληροφοριών που περικλείονται σε αυτή, μια τέτοια μετάφραση δε θα κατάφερνε να δώσει τη σωστή έμφαση σε όλες τις πληροφορίες στη γλώσσα-

στόχο και θα ήταν απλά μια μεγάλη και δυσνόητη πρόταση. Ειδικότερα, η πληροφορία της υποπρότασης του ΚΣ “but never go into depth on Yugoslavia itself” θα ερχόταν στο τέλος μια μακροπερίοδος ελληνικής πρότασης που θα μπερδευε τον αναγνώστη και έτσι δε θα λάμβανε τη προσοχή που της αρμόζει. Για το λόγο αυτό ακολουθήσαμε τη στρατηγική της αλλαγής μεταφραστικής μονάδας (Chesterman 1997, σ. 95). Η μία πρόταση του ΚΠ χωρίστηκε σε δύο στο ΚΣ και διαμορφώθηκε ως εξής: «Στη βιβλιογραφία που επικεντρώθηκε στην αρχαιολογία και την ταυτότητα δημοσιευμένη τη δεκαετία του 1990, οι συγγραφείς εξετάζοντας την αρχαιολογία και τη σχέση της με τις ταυτότητες του παρελθόντος και του παρόντος συχνά αναφέρουν τη Γιουγκοσλαβία και τη γιουγκοσλαβική σύγκρουση ως ένα συμβολικό παράδειγμα για τη σύνδεση της αρχαιολογίας και των ζητημάτων ταυτότητας, κυρίως σε σχέση με εθνικιστικά νοήματα, εθνικότητα και ξενοφοβία. Ωστόσο ποτέ δεν επεκτείνονται σε βάθος στην ίδια τη Γιουγκοσλαβία.». Έτσι το κείμενο διαβάζεται πιο εύκολα και δίνεται η κατάλληλη έμφαση σε όλες τις πληροφορίες.

Ολοκληρώνοντας τον παρόντα σχολιασμό, οφείλουμε να σταθούμε σε ορισμένα συμπεράσματα που προέκυψαν κατά τη μεταφραστική διαδικασία. Αρχικά, είναι πολύ σημαντικό να κατανοηθεί σε βάθος ο σκοπός για τον οποίο μεταφράζεται το ΚΠ, ώστε να μπορέσουν να γίνουν οι κατάλληλες μεταφραστικές επιλογές που θα υπηρετήσουν σωστά την αναφορική-πληροφοριακή λειτουργία του ΚΣ. Με αυτό τον τρόπο καταφέρνει να εκπληρωθεί ο επικοινωνιακός σκοπός του μεταφράσματος και συνεπώς επιτυγχάνεται η ενδοκειμενική συνοχή του ΚΣ (Κελάνδριας 2016, σ. 185). Για να είναι όμως πλήρως λειτουργική μια μετάφραση πρέπει να χαρακτηρίζεται και από διακειμενική συνεκτικότητα, δηλαδή από νοηματική συνάφεια με το πρωτότυπο (Κελάνδριας 2016, σ. 185). Στη περίπτωση του ΚΠ που μεταφράσαμε, το οποίο χαρακτηρίζεται από διεπιστημονικότητα, κάναμε παρεμβάσεις όπου κρίναμε ότι ήταν απαραίτητο, ώστε να επιτευχθεί τόσο η ενδοκειμενική συνοχή όσο και η διακειμενική συνεκτικότητα και να ικανοποιηθούν οι ανάγκες του αρχαιολογικού αλλά και του πολιτικού επιστημονικού κοινού.

Βιβλιογραφία

- About the Journal - Ex Novo: Journal of Archaeology*. (2022). Ανακτήθηκε 28 Ιουνίου 2022, από <https://archaeopresspublishing.com/ojs/index.php/EXNOVO/about>
- Adrion Transfer Platform. Ολοκληρωμένα μοντέλα διαχείρισης αρχαιολογικών πάρκων “TRANSFER” - Πρόγραμμα INTERREG V-B Αδριατικής-Ιονίου 2014-2020, Άξονας Προτεραιότητας 2, έργο αριθ. 1071. ΕΚΘΕΣΗ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ (Πακέτο Εργασίας T1.1 - Παραδοτέο T1.1.1) (σ. 18). Ανακτήθηκε από https://adriontransferplatform.cti.gr/wp-content/uploads/2021/06/ESA-Report_GR.pdf
- Brunelli, S. (2016). Twenty years of the Archaeological Museum in Zadar in the documents of the Department for Antiquities of Marche, Abruzzi, Molise and Zadar. *Il Capitale Culturale*, 14, 94.
- Chesterman, A. (1997). Translation strategies. In *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory* (σσ. 87-116). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing
- Cronin, M. (2007). *Μετάφραση & Παγκοσμιοποίηση* (Π. Κελάνδριας, Μτφ). Αθήνα: Δίαυλος
- Jenkyns, R. (1998). *Virgil's Experience: Nature and History: Times, Names, and Places* (σ. 439). Clarendon Press.
- Nord, C. (2014). *Η Μετάφραση ως στοχευμένη δραστηριότητα* (Σ. Π. Γραμμενίδης, Δ. Δ. Λάμπρου, Μτφ). Αθήνα: Δίαυλος.
- Soprintendenza Archeologia, Belle Arti e Paesaggio per le province di Ancona e Pesaro e Urbino. (2022). Ανακτήθηκε 28 Ιουνίου 2022, από <https://www.beniculturali.it/ente/soprintendenza-archeologia-belle-arti-e-paesaggio-per-le-province-di-ancona-e-pesaro-e-urbino>
- Άντερσον, Μ. (1997). *Φαντασιακές κοινότητες: στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού* (Π. Χατζαρούλα, Μτφ). Αθήνα: Νεφέλη.
- Βουλή των Ελλήνων (1999). Θ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (ΠΡΟΕΔΡΕΥΟΜΕΝΗΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ), Σύνοδος: Γ', Συνεδρίαση: ΡΛΣΤ' 28/05/1999. Ανακτήθηκε από <https://www.hellenicparliament.gr/praktika/synedriaseis-olomeleias?sessionRecord=ae0240c4-7e63-40d9-8b5f-4b24938c29a6>
- Κελάνδριας, Π. (2016). *Λειτουργική Διδακτική της Μετάφρασης*. Αθήνα: Δίαυλος

Πέτσιναρ, Α. (2019, 25 Νοεμβρίου). Νέο Σύνταγμα στη Γιουγκοσλαβία. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από <https://www.kathimerini.gr/world/1053328/neo-syntagma-sti-giougkoslavia/>

Τσερκέζης, Α. (2017). Ιστορική Διαδρομή της Θράκης. *Θρακική Εστία*. Ανακτήθηκε από <https://www.thrakikh-estia.gr/?p=2548>